

DE HAVEN VAN ANTWERPEN EN DE DIPLOMATIEKE EN COMMERCIEËLE ERKENNING VAN DE SOVJET-UNIE, 1918-1935

FRANK SEBERECHTS *

DE AGENDA'S VAN DE POLITIEKE WERELD EN VAN DE BEDRIJFSWERELD LOPEN NIET ALTIJD GELIJK. DE ECONOMISCHE LOGICA VOLGT SOMS ANDERE WEGEN DAN DE POLITIEKE. IN DEZE BIJDRAGE WILLEN WE ONDERZOEKEN IN HOEVERRE DAT HET GEVAL WAS VOOR DE RELATIES VAN DE SOVJET-UNIE MET BELGIË EENERZIJD EN DIE MET DE HAVEN VAN ANTWERPEN ANDERZIJDS. MEER BEPAALD VRAGEN WE ONS AF OF DE ZAKENWERELD IN DE HAVEN HEEFT BIJGEDRAGEN TOT DE ERKENNING VAN DE SOVJET-UNIE EN OP WELKE WIJZE DAT GEBEURDE.

I. De eerste contacten met het nieuwe regime

Vóór de Eerste Wereldoorlog onderhield de haven van Antwerpen beperkte relaties met het tsaristische Rusland. In 1913 deden 55 Russische schepen de haven aan, op een totaal van 7.056. Zij brachten 53.832 ton goederen mee of 0,38 % van de aanvoer in Antwerpen ¹. Uiteraard werd met Rusland nog met schepen onder de vlag van derde landen handel gedreven, maar *grosso modo* ging het om beperkte hoeveelheden.

Einde 1917 verkeerde de economie van de Sovjet-Unie in een deplorabele toestand. Zij had zwaar geleden onder de oorlog, de afscheuring van een aantal randgebieden en de burgeroorlog. De buitenlandse handel was in 1921 zo goed als onbestaande geworden. Dat werd ook in België gevoeld. Er bestond nog wel zoiets als een Russisch-Belgische handelskamer, die op een algemene vergadering in het Russische Archangelsk op 3 januari 1920 de wens formuleerde om de handelsbetrekkingen tussen de twee landen te versterken ². Veel haalde die oproep niet uit. Intussen kon het jonge regime wel op enige sympathie rekenen bij de Antwerpse havenarbeiders. In augustus 1920 weigerden socialistisch gesyndikeerde dokwerkers Franse wapens in te schepen voor Polen, op een ogenblik dat sovjettroepen oprukten naar de Poolse hoofdstad Warschau. De Belgische regering besliste na dat incident, in afwezigheid van de liberale minister van Buitenlandse Zaken Paul Hymans, een einde te stellen aan deze wapentrafiëk. Daarop diende Hymans gepikeerd zijn ontslag in ³.

Niet alleen de chaotische toestand in de Sovjet-Unie zelf was de oorzaak van de neergang van de buitenlandse handel. De Europese staten hadden het niet begrepen

1 Sénat. 1928-1929. Documents Parlementaires n° 88. Sénat de Belgique. Réunion du 27 février 1929. Rapport de la Commission des Affaires étrangères, chargée de l'examen : 1° du Budget du Ministère des Affaires étrangères pour l'exercice 1929, p. 40.

2 "Commerce et industrie. Les relations russo-belges", in *Lloyd anversois*, 9.1.1920.

3 ТНЕО ЛУУКХ, *Politieke geschiedenis van België*, dl. 1, Amsterdam/Brussel, 1977, p. 302; JANET POLASKY, *Emile Vandervelde, le Patron*, s.l., 1995, p. 137-138.

op het nieuwe regime en weigerden aanvankelijk de sovjetschepen in hun havens toe te laten. Hierbij speelde zeker de vrees dat de bemanningsleden als bolsjewistische propagandisten zouden optreden. Maar op 10 maart 1921 sloten de Sovjetrussische autoriteiten een handelsovereenkomst met het Verenigd Koninkrijk. Dat was het sein om na te denken over een heraanknopen van de commerciële relaties ⁴. Op 2 februari 1924 erkenden de Britten *de jure* de sovjetregering [de in 1922 opgerichte Unie van Socialistische Sovjetrepublieken (USSR)]. In Frankrijk toonden particulieren reeds in 1923 belangstelling voor handelscontacten met de Sovjets. Ook Italië en Duitsland sloten enkele overeenkomsten. Italië, Oostenrijk, Denemarken en Frankrijk volgden de Britse erkenning in de loop van 1924 ⁵.

De belangrijkste hinderpaal voor het heraanknopen van de relaties tussen de Sovjet-Unie en België was de nationalisatie van de Belgische bedrijven en de inbeslagname van hun goederen en kapitalen door de jonge staat. België hoopte in 1924 één miljard BEF aan obligaties en andere vorderingen en tweeënehalf miljard BEF aan eigendommen te recupereren. Zolang dat niet geregeld werd, bleven de kansen op een normalisering van de politieke en economische betrekkingen klein. De Belgische industriëlen en de banken wilden van geen toegeving weten en slaagden erin de centrum-rechtse regering – de katholieke-liberale regering Georges Theunis – tot hun standpunt te overhalen ⁶. Toch werden verscheidene pogingen ondernomen om contacten te leggen. Daarbij speelde de haven van Antwerpen een rol. Op 20 november 1922 richtte de Kamer van Koophandel een brief tot het ministerie van Buitenlandse Zaken met vragen over de situatie in de Sovjet-Unie. Directeur-generaal Gaston de Rameix antwoordde dat hij weinig informatie kon geven aangezien er geen officiële relaties werden onderhouden ⁷. Hij voegde eraan toe dat commerciële en financiële relaties met de Sovjet-Unie niet verboden waren, maar dat de handel volledig op eigen risico verliep ⁸. In oktober 1923 richtte een aantal industriëlen in Antwerpen een vereniging op om hernieuwde handelscontacten te bevorderen ⁹.

4 Minuut van brief van l'Inspecteur Général Dé., Ministère des Chemins de Fer, Marine, Postes et Télégraphes, aan M. le ministre des Affaires étrangères, Bruxelles, 5.4.1921 (ARA, I 215, Zeewezen, 4445).

5 "België en Rusland", in *De Morgenpost*, 11.3.1924; JEAN-BAPTISTE DUROSELLE, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Paris, 5e éd., 1971, p. 79-80.

6 Nota van de Gezant, aan de Minister van Buitenlandse Zaken, Brussel, 1.2.1924 (ARA-NL, ARA-II, Gezantschap/Ambassade België 1839-1954, 758); ANDRÉ MOMMEN, "Van antibolsjewisme tot diplomatieke erkenning. De moeilijke relatie van de Belgische Werkliedenpartij tot de USSR tijdens het interbellum", in MARIA L. ROHOLL, EMMANUEL WAEGEMANS & CEES WILLEMSSEN (red.), *De lage landen en de Sovjet-Unie. Beeldvorming en betrekkingen*, Amsterdam, 1989, p. 86.

7 De Belgische diplomaat Gaston Marie Joseph Athanase Ghislain ridder de Rameix (1878-1937) was buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister en o.m. kabinetschef van Buitenlandse Zaken onder Paul Hymans.

8 Brief van G. de Rameix, directeur général, aan M. Castelein, président de la Chambre de commerce d'Anvers, Bruxelles, 30.11.1922 (*Annuaire de la Chambre de commerce d'Anvers, 1871-1926*, p. 367).

9 "Belgian trade with Russia. Antwerp's traffic prospects", in *Journal of Commerce*, 28.2.1924; "België en Rusland", in *De Morgenpost*, 11.3.1924.

- Trekpaarden waren tijdens de jaren dertig het meest gebruikelijke transportmiddel in de Antwerpse haven. (Foto SOMA)

De Sovjet-Unie had zeker belangstelling voor nieuwe betrekkingen. Op 15 februari 1924 ontving de Antwerpse katholieke burgemeester Frans Van Cauwelaert de secretaris van de sovjethandelsdelegatie in Londen S. Hermer op het stadhuis. Die deelde de burgemeester mee dat zijn regering met België wou onderhandelen over de normalisering van de politieke en commerciële relaties. Van Cauwelaert aanhoorde de afgevaardigde maar bracht dadelijk ook de Belgische eisen over schadeloosstelling voor de genaaste bezittingen ter sprake ¹⁰. De prille contacten leidden tot een eerste gespreksronde, in het voorjaar van 1924, met de commissaris voor Buitenlandse Handel Leonid B. Krasin ¹¹. Daar dook het voornemen van de Sovjets op om één van de grote West-Europese havens te kiezen als basis voor hun handel. De Antwerpse autoriteiten en handelsmiddens bleken zeer geïnteresseerd en zouden niets onverlet laten om de Sovjets binnen te halen. Een bericht in de Antwerpse Belgisch-nationalistische krant *Neptune* van 28 februari 1924, als zou de regering toestemming hebben gegeven aan een Sovjetrussische economische en maritieme commissie om zich in Antwerpen te vestigen ter bevordering van de

¹⁰ Brief van F. Van Cauwelaert aan M. le ministre des Affaires étrangères, Anvers, 16.2.1924 (AMVC, Archief Frans Van Cauwelaert).

¹¹ De Sovjetrussisch politicus Leonid Borisovitsj Krasin (1870-1926) was o.m. volkscommissaris voor verkeer (1918-1920), voor handel en industrie (1918-1920) en voor handel (1920-1925).

handelsrelaties tussen Antwerpen en de sovjethavens, werd door het ministerie van Buitenlandse Zaken ontkend ¹².

De regering hield zich voorlopig afzijdig. Op de ministerraad van 24 maart 1924 werden de onderhandelingen van Frans Van Cauwelaert wel besproken. Deze laatste, zich bewust van de belangen die er voor zijn haven op het spel stonden, bracht einde maart 1924 de kwestie ter sprake in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Antwerpen had veel te verliezen: in Nederland waren de secretaris-generaal van het ministerie van Buitenlandse Zaken Aarnout M. Snouck Hurgronje en de industrieel Frederik H. Fentener van Vlissingen aangewezen om met de sovjetambassadeur in Berlijn te onderhandelen over het tot stand brengen van een handelsovereenkomst ¹³. Daarmee werd de top van de Haagse diplomatie en van de Nederlandse werkgevers in stelling gebracht. Uit een overeenkomst zou Rotterdam heel wat voordelen kunnen halen – waarom niet de sovjetbasis verwerven die Antwerpen ambieerde? Desondanks was de belangstelling bij Rotterdamse havenkringen eerder gering.

Frans Van Cauwelaert was er dus niet zo gerust in. Voorlopig kon het slechts bij preliminaire gesprekken blijven. De burgemeester beseftte niettemin dat de Sovjets geen enkele overeenkomst met Belgische havens zouden aangaan als niet eerst de normale politieke en diplomatieke betrekkingen tussen beide landen hersteld zouden zijn. S. Hermer kwam op 5 april 1924 opnieuw naar Antwerpen en vertrok van daar voor overleg naar Brussel. Hij voerde er gesprekken met Gaston de Rameix. De Sovjet-Unie nodigde de Belgische regering officieel uit onderhandelingen aan te knopen over het sluiten van een handelsverdrag ¹⁴. Voor de verdere besprekingen met de Sovjet-Unie werd een commissie opgericht, bestaande uit een viertal subcommissies: handel, industrie, schulden en belangen van de haven van Antwerpen. De overkoepelende commissie werd wegens onenigheid met de regering al vlug ontbonden, maar de subcommissies bleven verder werken.

12 Nota van Ministère des Affaires étrangères, Section des Communications, aan section Europe orientale, Bruxelles, 28.2.1924 (MBZ, 4556). *Neptune* evolueerde van een neutraal maritiem informatieblad naar een Belgisch-nationalistische krant met veel aandacht voor haven en handel.

13 Brief van de Minister van Buitenlandse Zaken, aan W. ridder Huyssen van Kattendyke, Zaakgelastigde a.i. der Nederlanden te Brussel, 's Gravenhage, 27.3.1924 (ARA-NL, ARA-II, Gezantschap/Ambassade België 1839-1954, 758). Frederik Hendrik Fentener van Vlissingen (1882-1962) was directeur van de Steenkolen Handelsvereniging en raadgever van de Nederlandse regering. Aarnout Marinus Snouck Hurgronje (1882-1951) was een Nederlands diplomaat, tot 1921 hoofd van de Dienst Economische zaken van het ministerie van Buitenlandse Zaken en nadien secretaris-generaal van hetzelfde ministerie (1921-1940 en 1945).

14 Brief van F. Van Cauwelaert, aan M. le ministre des Affaires étrangères, Anvers, 2.4.1924 (AMVC, Archief Frans Van Cauwelaert). Nota van de Gezant, aan de Minister van Buitenlandse Zaken, Brussel, 8.4.1924 (ARA-NL, ARA-II, Gezantschap/Ambassade België 1839-1954, 758); Nota van de Gezant, aan de Minister van Buitenlandse Zaken, Brussel, 23.4.1924 (ARA-NL, ARA-II, Gezantschap/Ambassade België 1839-1954, 758).

Toch werd in 1924 en in 1925 geen vooruitgang geboekt. Slechts enkele Sovjetrussische schepen deden in die jaren de havens van Antwerpen en Gent aan. De Kamer van Koophandel van Antwerpen hoopte dat de handelsrelaties zich weldra bevredigend zouden ontwikkelen. Voorzitter Edgar Castelein was er nochtans geen voorstander van het sovjetregime *de jure* te erkennen¹⁵. Hij werd hierin niet gesteund door Frans Van Cauwelaert, die meende dat een heraanknopen van de officiële relaties de handelsbetrekkingen meer stabiliteit zou verlenen. De socialistische minister van Buitenlandse Zaken Emile Vandervelde nam een tussenpositie in: hij sprak zich uit voor het benoemen van consulaire agenten in Moskou en in Brussel. Hij was voorts gewonnen voor een handelsovereenkomst naar het model van de overeenkomst die tussen de Sovjets en het Verenigd Koninkrijk was gesloten in 1921. De erkenning *de jure* zou later geschieden¹⁶. In februari 1926 stelde Vandervelde aan de sovjetambassadeur in Parijs voor dat de twee landen onderhandelingsdelegaties zouden uitwisselen om de handelsbetrekkingen te bestuderen. Ondanks een positief antwoord, werd hieraan geen praktisch gevolg gegeven¹⁷. Het optreden van Vandervelde oogstte de kritiek van onder meer de economische drukingsgroepen, die vreesden dat hij de schadeloosstelling zou opofferen voor een diplomatiek akkoord met de Sovjets. Toen in 1926 een nieuwe regering aantrad – de regering van nationale unie Henri Jaspar I –, waarin vooral de liberalen en de conservatieven het voor het zeggen hadden, verdween de kwestie van de politieke agenda¹⁸.

Dat laatste was beslist naar de zin van de Antwerpse handelskringen. Zij bleven afkerig van een officiële regeling. De handelsrelaties werden immers toch onderhouden. Nu gebeurde dat doorgaans met schepen die niet onder sovjetvlag voeren. Men vreesde dat een officiële overeenkomst de deur zou openzetten voor meer sovjetschepen, maar vooral voor subversieve en revolutionaire propaganda in de haven¹⁹. Deze overwegingen bleven gedurende de volgende jaren de houding van de Antwerpse Kamer van Koophandel bepalen. De meeste politici sloten zich daarbij aan, zoals bleek uit het verslag van de commissie voor Buitenlandse Zaken van de Senaat over de begroting van het ministerie van Buitenlandse Zaken voor het jaar 1929²⁰.

15 Edgar Castelein (1850-1933) was een Antwerps zakenman. In 1894 richtte hij de Antwerpse katholiek-conservatieve krant *La Métropole* op. Tijdens WO I werd hij voorzitter a.i. van de Antwerpse Kamer van Koophandel; van 1919 tot 1930 was hij hiervan de voorzitter.

16 “Assemblée générale du 30 décembre 1925”, in *Annuaire de la Chambre de Commerce d’Anvers, 1871-1926*, p. 524; Nota van de Gezant, aan de Minister van Buitenlandse Zaken, Brussel, 15.12.1925 (ARA-NL, ARA-II, Gezantschap/Ambassade België 1839-1954, 758).

17 Nota van de Gezant, aan de Minister van Buitenlandse Zaken, Brussel, 24.3.1926 (ARA-NL, ARA-II, Gezantschap/Ambassade België 1839-1954, 758).

18 ANDRÉ MOMMEN, “Van antibolsjewisme tot diplomatieke erkenning...”, p. 87.

19 Brief van E. Castelein, aan H. Lebon, échevin ff. bourgmestre, Anvers, 18.9.1926 (AMVC, Archief Frans Van Cauwelaert).

20 *Sénat. 1928-1929. Documents Parlementaires n° 88. Sénat de Belgique. Réunion du 27 février 1929. Rapport de la Commission des Affaires étrangères, chargée de l’examen : 1° du Budget du Ministère des Affaires étrangères pour l’exercice 1929 [...]*, p. 40-41.

- Rechts staat de socialistische voorman Emile Vandervelde, die in de jaren dertig als minister van Buitenlandse Zaken zou ijveren voor diplomatieke- en handelsbetrekkingen tussen België en de Sovjet-Unie. (Foto SOMA)

II. De beperking van de graanimport uit de Sovjet-Unie treft Antwerpen (1930-1931)

De lauwe interesse voor het aanknopen van normale diplomatieke en commerciële relaties met de Sovjet-Unie verbeterde er niet op bij het aanbreken van de jaren dertig. Bij de bespreking van de begroting van Buitenlandse Zaken voor 1930 in de bevoegde kamercommissie, wees slechts één volksvertegenwoordiger op het belang van normale betrekkingen met de Sovjet-Unie²¹. Tijdens de bespreking van de begroting in de plenaire vergadering, nam Emile Vandervelde, zoals voordien, het op voor een hervatting van de relaties. Hij wees op de intensivering van de handelscontacten, vooral via de havens van Antwerpen en Gent. Verder herinnerde hij aan de inspanningen van Frans Van Cauwelaert. In zijn antwoord verwees minister van Buitenlandse Zaken Paul Hymans naar de vergeefse pogingen van de voorbije jaren. Hij besloot dat de regering niet de intentie had onderhandelingen met de Sovjets aan te knopen²².

21 *Kamer van Volksvertegenwoordigers. 1929-1930. Nr. 85. Begroting van het Ministerie van Buitenlandse Zaken voor het dienstjaar 1930. Verslag namens de commissie uitgebracht door den heer Poulet, 28.1.1930.*

22 *Kamer van Volksvertegenwoordigers. 1929-1930. Parlementaire handelingen. Zitting van 5 februari 1930, p. 435-437 en zitting van 6 februari 1930, p. 466.*

Intussen deden de Sovjetrussische schepen zonder veel problemen de Belgische havens aan. De havenautoriteiten stelden zich soepel op en stonden niet stil bij een eventuele erkenning van de Sovjet-Unie door de Belgische overheid. De Sovjet-russische kapiteins betaalden over het algemeen zonder morren de loods- en haven-gelden en maakten geen problemen indien waarborgen dienden betaald. Vanaf 21 januari 1930 mocht het tarief der verminderde dokrechten worden toegepast op de schepen van de Sovtorgflot op de scheepvaartlijnen van Antwerpen naar de Zwarte zee en naar de Baltische zee ²³.

De Belgische overheid maakte het de handel met de Sovjet-Unie echter niet makkelijk. Op 25 oktober 1930 voerde de regering via een Koninklijk Besluit een beperking in van de invoer van Sovjetrussisch graan, een protectionistische maatregel om de eigen landbouw te beschermen. De massale import van dat graan zou immers de markt ontregelen. De Sovjets reageerden prompt door een reeks tegenmaatregelen af te kondigen. De gevolgen waren direct merkbaar voor Antwerpen : schepen die naar de Scheldehaven onderweg waren, werden onmiddellijk naar Rotterdam afgeleid ²⁴. Dat lokte verontruste reacties uit bij onder meer de Antwerpse liberale volksvertegenwoordiger Louis Joris, wiens vader actief was als handelaar, reder en scheepsleverancier. Burgemeester Frans Van Cauwelaert wees in een telegram aan de katholieke minister van Landbouw Henri Baels op het belang van de Sovjetrussische handel voor de haven van Antwerpen ²⁵. Beide Antwerpse politici richtten eveneens een protest aan de katholieke eerste minister Henri Jaspar. De regering had echter weinig begrip voor de tegenstand. Zowel Baels als minister van Buitenlandse Zaken Paul Hymans minimaliseerden de mogelijke schade ²⁶.

In de Antwerpse pers werd de campagne tegen het besluit van de regering in de volgende weken voortgezet. Het duurde evenwel tot 8 december 1930 vooraleer op de ministerraad de eerste kritiek op de maatregel werd geformuleerd. De katholieke minister van Nijverheid, Arbeid en Sociale Voorzorg Henri Heyman merkte toen op dat het verbod op de invoer van Sovjetrussisch graan geen merkbare invloed had op het prijsniveau, terwijl de haven van Antwerpen zware klappen had gekregen en een belangrijke trafiek had zien verloren gaan ²⁷. In Rotterdam puilden inmiddels de stapelhuizen uit, zodat ook daar de graanprijzen instortten.

23 Nota, Note pour B., s.l., 26.6.1931 (MBZ, 14026); Processen-verbaal van de zittingen, 5.3.1930 (SAA, MA, College van burgemeester en schepenen).

24 "Les représailles contre le dumping russe et le port d'Anvers", in *La Métropole*, 26.10.1930; "Het Russisch graan uit onze Haven geweerd", in *De Morgenpost*, 26.10.1930.

25 LOUIS JORIS, "Tribune libre. À propos de mesures protectionnistes", in *Lloyd anversois*, 24.10.1930; "Le boycottage des blés russes", in *Neptune*, 25.10.1930.

26 Notulen van de Ministerraad 1916-1949. Microfilm 2021, 27.10.1930 (ARA, I 252).

27 Notulen van de Ministerraad 1916-1949. Microfilm 2021, 8.12.1930 (ARA, I 252).

Maar nog grotere gevaren konden de handel tussen de Sovjet-Unie en Antwerpen bedreigen. In het voorjaar van 1931 meldden de socialistische kranten *Vooruit* en *Volksgazet* dat de Franse regering aan de Sovjets voorstelde om de haven van Duinkerken te gebruiken als centrum voor hun handel met West- en Centraal-Europa. De Antwerpse *Volksgazet* zag hierin de noodlottige invloed van het Koninklijk Besluit over de graanimport. Deze maatregel moest maar eens opgeheven worden. In één moeite pleitte *Volksgazet* voor normale economische betrekkingen met de Sovjet-Unie²⁸. De Antwerpse socialistische volksvertegenwoordiger Urbain Jamar ondervroeg eerste minister Henri Jaspar over de kwestie. Het bleek een storm in een glas water : één enkel scheepvaartbedrijf had besloten zijn trafiek met de Sovjet-Unie in Duinkerken te centraliseren. De Sovjetambassadeur en de Franse socialistische minister van Buitenlandse Zaken Aristide Briand hadden echter geen gesprekken over de monopolisering van de transporten in Duinkerken gevoerd²⁹. De zaak toonde wel aan dat de relaties tussen Antwerpen en de Sovjet-Unie erg gevoelig lagen. In elk geval werd in het voorjaar van 1931 het Koninklijk Besluit nog nauwelijks toegepast : licenties werden quasi automatisch toegekend. De Antwerpse graanhandel zou dus opnieuw de concurrentie met die van Rotterdam kunnen aangaan. De feitelijke aanpassing van de maatregel betekende niet dat de handel dadelijk weer op gang kwam. Zeker in het begin van 1932 waren de gevolgen nog voelbaar³⁰.

III. De Sovjetrussische handelscontacten van Pierre Arthur Grisar en Louis Joris

De politieke erkenning van de Sovjet-Unie was voorlopig nog niet aan de orde, maar een aantal Antwerpse zakenlieden wachtte de beslissingen daarover niet af. Zo legde de scheepsmakelaar en zeevaartagent Pierre Arthur Grisar van de firma “Grisar & Marsily” contacten met de Sovjet-Unie. De Grisars hadden een lange geschiedenis en een stevige reputatie in Antwerpen als reders en handelaars en zij waren er ook actief in de liberale partij³¹. In een nota van 9 april 1930 aan burgemeester Frans Van Cauwelaert legde

28 “Een aanbod van Parijs aan Moskou om van Duinkerke de Handelsbasis van Rusland in West-Europa te maken. Gunstige tarieven in vooruitzicht gesteld – Diplomatieke onderhandelingen aan gang”, in *Volksgazet*, 7.3.1931.

29 Brief van U. Jamar, aan H. Jaspar, Premier ministre et ministre des Colonies, Borgerhout, 8.3.1931 (MBZ, 4557bis); Telegram van Gaiffier, Paris, 12.3.1931 (MBZ, 4557bis); Nota van de Romrée, e.a., s.l., 12.03.1931 (MBZ, 4557bis).

30 “L’Importation des blés russes. L’arrêté royal qui la défendait sera abrogé”, in *Neptune*, 13.3.1931; Brief van P. Grisar, Grisar & Marsily, aan P. Le Tellier, ministre Plénipotentiaire, directeur au Ministère des Affaires étrangères, Anvers, 2.1.1932 (MBZ, 35 – classement B. URSS).

31 GINETTE KURGAN-VAN HENTENRIJK e.a. (red.), *Dictionnaire des patrons en Belgique. Les hommes, les entreprises, les réseaux*, Bruxelles, 1996, p. 333. Pierre Arthur Grisar (*1893) was een zoon van de reder Armand Grisar. Hij was o.m. kandidaat op de liberale lijsten voor de wetgevende (1932 en 1939) en de gemeenteraadsverkiezingen (1932) maar werd niet verkozen.

Grisar uit hoe de toekomstige Sovjetrussische vertegenwoordiging in Antwerpen er zou uitzien. Tot dan toe werden de schepen gecontroleerd door het kantoor van Sovtorgflot in Parijs. De lading stond gedeeltelijk onder de supervisie van deze instelling en gedeeltelijk onder die van Derutra GmbH (*Gesellschaft mit beschränkter Haftung*) in Berlijn. Enige tijd voordien had de Sovjetrussische regering evenwel een complete reorganisatie van de handelsinstellingen doorgevoerd; ook Antwerpen had hiermee te maken. In de Scheldestad zou een bijkantoor van Derutra worden geopend, bevoegd voor alle transporten van en naar de Sovjet-Unie. Het had Grisar heel wat moeite gekost om de Sovjets de financiële en economische voordelen te doen inzien van een vestiging in Antwerpen. Het hoofdkantoor van Derutra in Berlijn zag aanvankelijk meer in een bijkantoor in Rotterdam. Nu zou Antwerpen, na Hamburg, een belangrijk centrum worden voor de Sovjetrussische handel met West-Europa. Grisar maakte zich wel zorgen over de moeilijkheden die de Sovjetrussische onderdanen ondervonden om aan paspoorten en verblijfsvergunningen voor België te geraken³².

De relaties met de Sovjet-Unie waren op 11 maart 1931 opnieuw het voorwerp van besprekingen in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Minister van Buitenlandse Zaken Paul Hymans liet weer eens geen opening voor een erkenning van de USSR. In de handelsbetrekkingen wenste de regering dan weer niet te interveniëren. Daarop lanceerden Louis Joris en Pierre Arthur Grisar een tweetal samenwerkingsvoorstellen, die echter geen genade vonden in de ogen van de Sovjets. Dat betekende evenwel niet dat de Sovjets geen belangstelling meer hadden voor de uitbouw van de handelsrelaties met België. De interesse om van de haven van Antwerpen een draaischijf te maken voor de opslag en de transit van Sovjetrussische goederen bleef levendig. Verschillende vertegenwoordigers, onder meer van de handelsdelegatie in Parijs en van het bedrijf Franzofracht brachten een bezoek aan Antwerpen met het oog op de hervatting op korte termijn van de trafiek³³. Uiteindelijk hielp ook de Belgische regering een handje. Zij bevestigde dat zij voortging met het bijna automatisch toekennen van de gevraagde licenties. De Sovjets accepteerden dat en zij zagen af van de invoer van producten die de Belgische industrie beconcurrerden³⁴. Niettemin verliepen de contacten met de Sovjets uiterst stroef. Op 23 maart 1932 moesten Joris en Grisar erkennen dat hun inspanningen om de handel tussen de haven van Antwerpen en de Sovjet-Unie te normaliseren tot dan toe geen enkel resultaat hadden opgeleverd³⁵.

32 Nota van Pierre A. Grisar, Grisar & Marsily, aan Frans Van Cauwelaert, Anvers, 9.4.1930 (AMVC, Archief Frans Van Cauwelaert).

33 Nota, Visite de M. P. Grisar en date du 8 janvier 1932, s.l., s.d. (MBZ, 35 – classement B. URSS).

34 Minuut van brief van Ministère des Affaires étrangères, Direction générale P., aan M. Joris, membre de la Chambre des Représentants, Bruxelles, 28.1.1932 (MBZ, 35 – classement B. URSS); Brief van L. Joris, aan M. le ministre P. Hymans, Anvers, 26.2.1932 (MBZ, 35 – classement B. URSS); Kopie van brief van P. Grisar, aan M. Barmine, s.l., 29.2.1932 (MBZ, 35 – classement B. URSS).

35 Nota, Résumé de l'entretien de MM. Joris et Grisar avec M. Le Tellier le 23 mars 1932 (MBZ, 35 – classement B. URSS).

Pas in de zomer van 1932 waren er tekenen dat er concrete stappen zouden worden gedaan voor het herstellen van de handelsbetrekkingen. Moskou dacht er aan de de Scheldehaven opnieuw intensiever te gebruiken. In augustus 1932 was er inderdaad sprake van een machinetransport via de haven van Antwerpen. Op korte termijn werd een transit naar de Sovjet-Unie van ongeveer tienduizend ton per maand vanuit de Rijnstreek voorzien, evenals trafiek vanuit Frankrijk ³⁶. Na een korte opflakking was de trafiek in december 1932 echter weer sterk teruggelopen ³⁷.

Het werk van Louis Joris en Pierre Arthur Grisar werd intussen bekritiseerd door Cléomir Jussiant, die zich als voorzitter van de Antwerpse Kamer van Koophandel inspande om een compensatieregeling voor de genaaste bedrijven en goederen te bekomen. In een brief van 13 oktober 1932 waarschuwde hij minister Paul Hymans voor de drijfverijen van Sovjetrussische onderdanen in België. Zij zouden er op uit zijn de Belgische handel te desorganiseren. Sinds 1926 had België zaken gedaan met de Sovjet-Unie, schreef hij, en dat was best verlopen zonder dat agenten uit dat land naar Antwerpen hadden moeten komen. Hij pleitte voor reisbeperkingen voor Sovjetrussische onderdanen, wees op de gevaren van communistische propaganda en zette de regering aan tot een strakker handelsbeleid. De brief bevestigde de voortdurende animositeit binnen de Kamer van Koophandel tegen de Sovjet-Unie. De redenen daarvoor waren in hoofdzaak de weigering van de Sovjets om te praten over compensaties voor de nationalisaties en de gevaren die de Antwerpse ondernemers in de communistische propaganda zagen.

De woorden van Cléomir Jussiant leken niet in dovemansoren te vallen. Nadat eerder de diplomaat Alexander Barmin zich met een visum van beperkte duur had moeten tevreden stellen, weigerde de liberale minister van justitie Paul-Emile Janson in maart 1933 een visum aan M.G. Gourevitch, het hoofd van de Sovjetrussische handelsdelegatie in Parijs ³⁸. Gourevitch had einde 1932 ook de bevoegdheid voor België op zich genomen. De timing was bijzonder ongelukkig : precies op het moment dat de Sovjets hadden beloofd nieuwe trafieken over Antwerpen te leiden, goed voor verscheidene tienduizenden tonnen per maand. Het pleidooi van diverse liberale politici bij hun partijgenoot, minister Janson, maakte evenwel voldoende indruk om hem op zijn beslissing te doen terugkomen ³⁹. Een delegatie onder leiding van Gourevitch bezocht half maart de haven

36 Brief van P. Grisar, Grisar & Marsily, aan Comité spécial des Relations fluviales Belgique-Rhin, Anvers, 15.9.1932 (AMVC, Archief Frans Van Cauwelaert).

37 Brief van P. Grisar, Grisar & Marsily, aan P. Le Tellier, ministre plénipotentiaire, directeur au Ministère des Affaires étrangères, Anvers, 9.1.1933 (MBZ, 35 – classement B. URSS).

38 Alexander Barmin (*1899) was een Sovjetrussisch militair en diplomaat. Hij week in 1937 uit en werd in 1943 Amerikaans staatsburger. In Washington trad hij in dienst van het ministerie van buitenlandse zaken en van de *Voice of America*.

39 Brief van P.A. Grisar, Grisar & Marsily, aan P. Le Tellier, ministre plénipotentiaire, directeur au Ministère des Affaires étrangères, Anvers, 2.3.1933 (MBZ, 35 – classement B. URSS); Kopie van brief van P. Baelde, échevin, aan M. Poll, chef de Cabinet de M. le ministre de la Justice, Anvers, 2.3.1933 (MBZ, 35 – classement B. URSS).

- Deze en volgende illustratie : laden en lossen van de scheepsvracht in de Antwerpse haven tijdens de jaren 1930. (Foto SOMA)

en had gesprekken met Louis Joris en met de Antwerpse overheid. Na het bezoek van de Sovjetrussische vertegenwoordigers leefden de handelsbetrekkingen weer op ⁴⁰.

IV. De Société des Bois du Nord en de pogingen tot erkenning van de Sovjet-Unie op commercieel en diplomatiek vlak

In zijn memoires noteerde Alexander Barmin dat hij eraan had gedacht een gemengde maatschappij op te richten met Sovjetrussisch en Belgisch kapitaal. Hij voegde eraan toe dat zo een bedrijf korte tijd na zijn vertrek uit Brussel werd opgericht ⁴¹. Op 12 mei 1933 verschenen in de bijlagen van het *Staatsblad* inderdaad de statuten van de naamloze vennootschap *Société des Bois du Nord*. De tweehonderd aandelen van 5.000 BEF werden verdeeld onder diverse Antwerpse en Sovjetrussische bedrijven en personen, waarbij ook Pierre Arthur Grisar en Louis Joris, die elk één aandeel verwierven. Kennelijk kwam het initiatief voor deze vennootschap zowel van Sovjetrussische als van Antwerpse zijde. Doel van de nieuwe maatschappij was de verkoop van hout, vooral vanuit de USSR, en alle commerciële, industriële en financiële handelingen die daarmee te maken hadden ⁴². De oprichting van de maatschappij beloofde heel wat werk mee te brengen voor de haven van Antwerpen en de Sovjetrussisch-Belgische handel flink te bevorderen. Groot was dan ook de teleurstelling van Joris toen die een maand later moest vaststellen dat er niet één transactie tot stand was gekomen. In een brief aan M.G. Gourevitch veegde hij hem flink de mantel uit : diens medewerkers in Antwerpen schenen de mislukkingen aan elkaar te rijgen, terwijl de concurrentie zijn zaken kon uitbreiden ⁴³. Kort na de brief op poten en een gesprek tussen Joris en Gourevitch leek hierin toch een kentering te komen.

In de zomer van 1933 stonden de betrekkingen tussen de Sovjet-Unie en België groten-deels in het teken van de mogelijkheid tot een commerciële en diplomatieke erkenning. Alles begon met een bericht in de regeringsgezinde *L'Indépendance belge* van 7 augustus 1933, waarin werd gemeld dat de Sovjetrussische ambassadeur in Parijs een drietal dagen in België had doorgebracht. Hij had Brussel en Antwerpen bezocht. In Antwerpen had hij verscheidene personaliteiten ontmoet en hun medegedeeld dat zijn regering voornemens was een aantal trafieken uit Hamburg naar Rotterdam of Antwerpen over te brengen. Wellicht had dat te maken met de nationaal-socialistische machtsovername in Duitsland. Vanzelfsprekend waren hieraan voorwaarden verbonden, waaronder de erkenning van de USSR. Noch Antwerpse, noch Nederlandse politici en zakenkringen

40 Brief van P. Grisar, Grisar & Marsily, aan P. Le Tellier, ministre plénipotentiaire, directeur au Ministère des Affaires étrangères, Anvers, 23.3.1933 (MBZ, 35 – classement B. URSS).

41 ALEXANDER BARMINE, *Vingt ans au service de l'U.R.S.S. Souvenirs d'un diplomate soviétique*, Paris, 1939, p. 287.

42 *Moniteur belge. Staatsblad*, CIII, 12.5.1933. Annexe au *Moniteur belge*, p. 2233-2236, acte n° 6687.

43 Kopie van brief van L. Joris, aan M. Gourevitch, représentation commerciale de l'URSS en France, Anvers, 12.6.1933 (MBZ, 35 – classement B. URSS).

konden het bericht bevestigen, zodat het een storm in een glas water leek ⁴⁴. Of was er toch méér aan de hand? Pierre Arthur Grisar noteerde op 28 augustus dat hij een lang onderhoud had gehad met M.G. Gourevitch. Laatstgenoemde voorzag een aanmerkelijke groei van de trafiek in de haven van Antwerpen in de volgende maanden, vooral door vermindering van de transporten via Hamburg. Verder wou hij de aankopen op de Belgische markt opvoeren en zich daartoe bedienen van de *Société des Bois du Nord*. De belangrijkste uitspraken van de handelsgezant betroffen evenwel de diplomatieke erkenning: het was blijkbaar voor het eerst dat hij dit onderwerp tijdens een gesprek met Grisar aanraakte ⁴⁵.

De gesprekken en geruchten mondden einde augustus 1933 uit in de aankondiging dat de Sovjet-Unie in Antwerpen een heuse basis wou installeren voor de import uit en de export naar West-Europa. De reden voor deze ingreep was dat de USSR verwachtte grote hoeveelheden hout te kunnen afzetten in West-Europa, via de haven van Antwerpen. De *Lloyd anversois*, een apolitek dagblad voor overzeese handel, herinnerde sceptisch aan gelijkaardige plannen uit 1923, die, steeds volgens de krant, mislukten omdat de Sovjets ze enkel wensten te gebruiken als drukkingmiddel om diplomatieke erkenning af te dwingen. Het blad riep dan ook tot kalmte op en liet zich niet verleiden tot boude uitspraken aan het adres van de rivalen in Rotterdam, waar men ook interesse had om de Sovjets binnen te halen ⁴⁶. Half september bleek dat de krant gelijk had om enige reserve aan de dag te leggen. De liberale schepen van de Antwerpse haven en tevens volksvertegenwoordiger, Paul Baelde, ontkende in een brief aan de diensten van het zeewezen alle grond voor een dergelijke beslissing. Het was hem wel bekend dat de Sovjets een aantal contracten met Duitsland hadden vernietigd, maar dat had vooral te maken met de economische crisis. Zowel Hamburg als Rotterdam en Antwerpen zouden verder worden gebruikt voor de handel tussen de Sovjet-Unie en West-Europa. Van de vestiging van een Sovjetrussische basis in Antwerpen was volgens hem geen sprake. De 'neutrale' *Le Soir* en de *Lloyd anversois* kwamen tot dezelfde conclusie ⁴⁷.

In de loop van het najaar van 1933 nam in politieke middens echter wel de druk toe om eindelijk over te gaan tot een erkenning van de Sovjet-Unie. Emile Vandervelde lanceerde op 15 oktober 1933 zijn zoveelste oproep in die zin in de socialistische *Le*

44 G. CURTIUS, "Reprise diplomatique? La Belgique et les Soviets", in *L'Indépendance belge*, 7.8.1933; P.D., "La reprise des relations avec le gouvernement soviétique?", in *Le XXe Siècle*, 8.8.1933; Minuut van nota van L. Van Iseghem, chargé d'Affaires de Belgique a.i., La Haye, aan M. Hymans, ministre des Affaires étrangères, La Haye, 8.8.1933 (MBZ, 35 – classement B. URSS).

45 Brief van P. Grisar, Grisar & Marsily, aan V. Kehren, Ministère des Affaires étrangères, Dépt. de la Politique, Anvers, 28.8.1933 (MBZ, 35 – classement B. URSS).

46 "Une base soviétique à Anvers", in *Lloyd anversois*, 30.8.1933; "Questions actuelles. Les relations commerciales entre l'URSS et Anvers", in *Lloyd anversois*, 7.9.1933.

47 Brief van P. Baelde, schepen, aan De Vos, directeur-generaal bij het Beheer van het Zeewezen, Antwerpen, 15.9.1933 (ARA, I 215, Zeewezen, 4445); "Pas de base soviétique à Anvers", in *Lloyd anversois*, 16-17.9.1933.

Peuple. Tevens voerde hij een felle aanval uit op de rechtse pers die het klimaat hiervoor verzuurde met haar anticommunistische druksels⁴⁸. De directeur van *Le Peuple*, senator Arthur Wauters, interpeleerde terzelfder tijd de minister van Buitenlandse Zaken Paul Hymans over de relaties met de USSR. Diens departement zag geen aanleiding om de Belgische politiek ter zake te wijzigen. Men kon beter afwachten en observeren hoe Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten van Amerika het er op dat vlak van af brachten. Het departement stelde voorts dat de commerciële relaties met de Sovjet-Unie merkelijk verbeterd waren. Ter staving van deze bewering werd geschermd met de frequentere bezoeken van schepen onder Sovjetvlag aan de havens van Gent en Antwerpen en met de oprichting van de *Société des Bois du Nord*. De ministerraad sloot zich op 6 november 1933 bij Hymans' standpunt aan⁴⁹.

Op 1 december 1933 legde Paul Hymans in de Kamer van Volksvertegenwoordigers een verklaring af over de Sovjetrussisch-Belgische relaties. Hij gaf toe dat sinds enige tijd de internationale positie van de USSR gewijzigd was en dat het sluiten van een

48 EMILE VANDERVELDE, "A quand la reconnaissance des Soviets?", in *Le Peuple*, 15.10.1933.

49 Nota van P/Russie, aan M. le ministre, s.l., 17.10.1933 (MBZ, 35 – classement B. URSS); Notulen van de Ministerraad 1916-1949, Microfilm 2024, 6.11.1933 (ARA, I 252).

aantal niet-aanvalspacten de vrede in Oost-Europa had verstevigd. De toenadering tot de Verenigde Staten was vooral te danken aan de zorgen die de toestand in het Verre Oosten baarde, door de expansiedrang van Japan. Maar in deze omstandigheden zag Hymans geen reden voor België tot het aanknopen van diplomatieke relaties met de Sovjet-Unie. Bovendien hoopte hij dat eerst een oplossing kon gevonden worden voor de kwesties die voortvloeiden uit de bolsjewistische revolutie. Daarmee bedoelde hij vooral de vergoeding voor de nationalisaties⁵⁰. Met deze verklaring scheen voorlopig terug een episode afgesloten in de queeste om erkenning van de Sovjet-Unie.

In de loop van 1934 nam het handelsverkeer met de Sovjet-Unie lichtjes toe. Tijdens de zeven eerste maanden werd voor 57.141.000 BEF naar de USSR uitgevoerd en voor 232.397.000 BEF ingevoerd. Het handelsdeficit tussen beide landen daalde met ruim 26.000.000 BEF. Het was echter niet op alle vlakken even positief. De invoer van hout liep terug, vooral door de slechte situatie van de Belgische handel en industrie die dit product afnam. De Kamer van Koophandel van Antwerpen – kennelijk minder achterdochtig geworden – drong er op 24 december 1934 op aan dat de USSR meer gebruik zou maken van de Scheldehaven dan tot dan toe het geval was. In totaal ontvingen alle Belgische havens samen in 1934 134 Sovjetrussische schepen, tegenover 80 in 1933 en slechts één in 1932⁵¹.

V. Naar een diplomatieke erkenning van de Sovjet-Unie

In januari 1935 kwam de erkenning van de Sovjet-Unie weer op de politieke agenda. Dat gebeurde in de kamercommissie voor Buitenlandse Zaken, waar de socialistische fractie tijdens de bespreking van de begroting de kwestie opnieuw ter sprake bracht. De socialistische fractie haalde vooral economische argumenten aan om haar eis kracht bij te zetten en wees op het belang ervan voor de havens. De liberale minister van Landsverdediging Albert Devèze vertolkte ditmaal het regeringsstandpunt, dat nauwelijks van de vroegere verklaringen afweek. Wel legde hij meer de nadruk op het gevaar voor België van een als communistisch propagandabureau vermomde Sovjetrussische

50 *Kamer van Volksvertegenwoordigers. 1933-1934. Parlementaire handelingen. Zitting van 1 december 1933*, p. 197-198; Nota van P/Russie, s.l., s.d. (MBZ, 35 – classement B. URSS).

51 Nota van N. Bland, British Embassy, Brussels, aan J. Simon, Brussels, 18.9.1934 (PRO, FO 371, 18331); “Le commerce de l’URSS avec la Belgique. Une appréciation soviétique”, in *Lloyd anversois*, 29.10.1934; Brief van C. Jussiant, Président, Chambre de Commerce d’Anvers, aan P. Hymans, ministre des Affaires étrangères et du Commerce extérieur, Anvers, 24.12.1934 (MBZ, 2497bis); Nota van W.M. Sholes, American Consul, American Consulate Brussels, aan Department of State, Brussel, 3.7.1936 (RG 84, Belgium. Antwerp Consulate General. General Records. 1936-1940, 1936, 631. Trade relations. – Tariff Conventions, agreements, arrangements etc.).

vertegenwoordiging. Als dat wantrouwen ongegrond was, dan verklaarde de minister zich bereid over het herstel van de betrekkingen te praten ⁵².

De erkenning van de Sovjet-Unie was echter dichterbij dan Albert Devèze vermoedde. In de loop van het voorjaar van 1935 kwam een nieuwe regering onder leiding van de katholiek Paul van Zeeland aan de macht, bestaande uit katholieken, liberalen en socialisten. In het kader van de bestrijding van de economische crisis richtte het kabinet zich op een actieve handelspolitiek. Daarin paste onder meer de erkenning van de Sovjet-Unie ⁵³. Met de steun van de socialisten startte de regering besprekingen met USSR, met het oog op het aangaan van relaties op basis van gelijkheid en wederkerigheid ⁵⁴. Op 12 juli 1935 knoopten beide landen betrekkingen aan. De brieven werden uitgewisseld door de Belgische en de Sovjetrussische ambassadeurs in Parijs ⁵⁵. De overeenkomst kreeg dadelijk veel steun in zakenkringen in Gent en Antwerpen, zoals bleek uit een enquête in *Le Soir*. Bovendien zorgde de Antwerpse stedelijke overheid voor goede faciliteiten voor de Sovjetrussische schepen en goederen. De devaluatie van de Belgische frank zorgde er voor dat de Sovjets nog meer voordeel dan voordien ondervonden bij het gebruik van de Scheldehaven. Pierre Arthur Grisar was er vrij gerust in dat zij voor lange tijd in Antwerpen zouden blijven. De machtsovername door de nationaal-socialisten had de Sovjets doen besluiten uit Duitsland weg te trekken en hun aandacht vooral te richten op de Franse en Belgische handel en industrie. Het was weinig waarschijnlijk dat de Sovjets hun goederen dwars door België naar Rotterdam zouden overbrengen. Wel diende de concurrentie van Duinkerken in het oog gehouden. Het belang van de Sovjetrussische handel met de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie maakte het eerder onwaarschijnlijk dat die Franse haven veel trafiek zou kunnen inpikken. De Antwerpse katholieke krant *De Morgenpost* toonde zich wat gereserveerd, onder meer voor wat betreft de mogelijke positieve gevolgen van de erkenning voor de handel met de USSR ⁵⁶.

In de zomer van 1935 doken er opnieuw geruchten op dat de Sovjet-Unie in Antwerpen een handelsbasis wou vestigen. De Nederlandse diplomatie noteerde met leedwezen dat

52 Nota van Graf Adelman, Deutsche Gesandtschaft Brüssel, aan AA Berlin, Brüssel, 25.1.1935 (AA, Politische Abteilung II. Belgien, Politik 1. Allgemeine auswärtige Politik. Band 5.1.32-1.36.).

53 ANDRÉ MOMMEN, "Van antibolsjewisme tot diplomatieke erkenning..." p. 91.

54 Notulen van de Ministerraad 1916-1949, Microfilm 2025, 26.6.1935 (ARA, I 252); M. MARY, "Van de erkenning in maart 1935 tot de zomer van 1939: betrekkingen zonder illusies", in EDDY STOLS & EMMANUEL WAEGEMANS (red.), *Montagne russe. Belevissen van Belgen in Rusland*, Berchem, 1989, p. 251-252.

55 Kopie van brief van E. de Gaiffier, ambassadeur de Belgique, Paris, aan V. Potemkine, ambassadeur de l'URSS en France, Paris, 12.7.1935 (PRO, FO 371, 19466); Kopie van brief van V. Potemkine, ambassadeur de l'URSS en France, aan E. de Gaiffier, ambassadeur de Belgique, Paris, 12.07.1935 (PRO, FO 371, 19466); "De diplomatieke betrekkingen tusschen België en Rusland hersteld", in *De Morgenpost*, 13.7.1935.

56 Brief van Grisar & Marsily, Antwerp, aan Ministère des Affaires étrangères et du Commerce extérieur, Direction générale du Commerce extérieur, s.l., 2.8.1935 (ARA, I 215, Zeewezen, 4446); "Rusland en België. De diplomatieke betrekkingen hervat", in *De Morgenpost*, 14.7.1935.

de Belgische pers de Sovjets alle voordelen voorspiegelde die de Scheldehaven bood boven die van Rotterdam⁵⁷. De geruchten hadden te maken met de handelsbesprekingen die de Belgische en de Sovjetrussische regeringen in die periode voerden. Minister Paul van Zeeland deelde op de ministerraad van 27 augustus mee dat de Sovjetrussische afgevaardigden geen schriftelijk engagement wilden aangaan omtrent de oprichting van een handelsbasis in Antwerpen. Ze stemden er wel in toe met de Belgische havenbesturen overleg te plegen om de mogelijkheden te bestuderen voor een uitbreiding van de trafiek⁵⁸. Deze toezegging werd in een brief toegevoegd aan het voorlopig handelsakkoord dat de beide landen op 5 september 1935 in Parijs sloten. In dat verdrag verkregen België en de USSR de gelijke behandeling van schepen, bemanningen, passagiers en goederen in hun respectieve wateren en havens. De Sovjets bevestigden dat de Belgische wens om de transit via Antwerpen en Gent te zien groeien, samenviel met de belangen van hun regering⁵⁹.

Een eerste evaluatie van het akkoord gebeurde tijdens een lunch van de *Chambre syndicale de l'Exportation* in Brussel, een belangenvereniging van bedrijven die bij de internationale handel betrokken waren. Uit de toespraken bleek de gunstige evolutie van de Sovjetrussische import in België. Het deficit op de handelsbalans was sterk teruggelopen en er werd gehoopt en verwacht dat deze tendens zich in de volgende maanden en jaren zou doorzetten⁶⁰.

VI. Besluit

De zakenwereld en de Antwerpse havenkringen stonden in de jaren twintig bepaald afkerig van een politieke interventie in de relaties met de Sovjet-Unie. Niet dat er onder politici veel animo bestond om dergelijke contacten aan te gaan. Alleen de katholiek Frans Van Cauwelaert en de socialist Emile Vandervelde gooiden al eens een visje uit, zonder veel resultaat. Van de zijde van de Sovjet-Unie bestond wel belangstelling, maar men kwam niet verder dan voorbereidende gesprekken. Mogelijk hadden de Sovjets voorlopig voldoende aan hun diplomatieke en commerciële vertegenwoordigingen in Parijs, Londen en Berlijn. De instabiliteit van het jonge regime verhinderde wellicht

57 Nota van de Tijdelijk Zaakgelastigde, aan de Minister van Buitenlandse Zaken, Brussel, 6.8.1935 (ARA-NL, ARA-II, Gezantschap /ambassade België 1839-1954, 758).

58 Notulen van de Ministerraad 1916-1949, Microfilm 1916-1949, Microfilm 2026, 27.8.1935 (ARA, I 252).

59 *Moniteur belge. Staatsblad*, CV, 29-30.9.1935, p. 6172-6173; Brief van le Directeur général du Commerce extérieur, aan M. le ministre des Transports, Administration de la Marine, 11.9.1935 (ARA I 215, Zeewezen, 446).

60 ALBERT DE BURBURE, "Les relations belgo-soviétiques. Communications à la Chambre syndicale de l'Exportation à Bruxelles", in *Lloyd anversois*, 14-15.3.1936; Nota van W.M. Sholes, American Consul, American Consulate Brussels, aan Department of State, Brussels, 3.7.1936 (NACP, RG 84, Belgium. Antwerp Consulate General. General Records 1936-1940, 1936, 631. Trade relations. – Tariff conventions, agreements, arrangements, etc.).

een verdere uitbouw van de economische en politieke banden. In elk geval zat een Belgische erkenning van het sovjetregime er niet dadelijk aan te komen, maar dat was voor geen van beide partijen een beletsel om, weliswaar op bescheiden schaal, zaken te doen. De waarde van de commerciële relaties tussen België en de Sovjet-Unie bleef voorlopig nog erg beperkt.

In de loop van de jaren dertig trad het belang van de commerciële relaties meer en meer op de voorgrond. Het conflict dat door de Belgische regering werd veroorzaakt door de graanimport te beperken, trof de Sovjets en de Antwerpse zakenkringen onaangenaam. De liberale politicus Louis Joris en de liberale scheepsmakelaar en zeevaartagent Pierre Arthur Grisar trachtten op eigen houtje de handelsbetrekkingen aan te zwengelen. Hun initiatieven werden soms gedwarsboomd door de Belgische politici, maar ook door de eigen interpretatie die de Sovjets aan de handel met België gaven. Het probleem van de compensatie van de genationaliseerde goederen en bedrijven bleef als een schaduw boven alle contacten hangen⁶¹. Het vormde een splijtzwam tussen verschillende interesse-sferen in de Antwerpse zakenwereld: de vertegenwoordigers van bank- en kredietwezen (bijvoorbeeld Cléomir Jussiant) stonden vaak lijnrecht tegenover die van handel en haven (Grisar en Joris). Bovendien bleef de vrees voor bolsjewistische propaganda elk initiatief verlammen.

Het was pas in 1935, wanneer de regering van nationale unie Paul van Zeeland I op politiek en economisch vlak een nieuwe wind deed waaien, dat er ook schot kwam in de onderhandelingen met de Sovjets. Voorlopig kwam er een ambassade in Brussel, maar geen consulaat in Antwerpen. Dat zou te maken hebben met de toenemende neiging van het stalinistische regime om de individuele contacten met buitenlanders te beperken, waardoor het aantal consulaten sterk werd gereduceerd⁶². De Antwerpse havenwereld had zeker mee geholpen om het pad te effenen, vooral dan voor de handelscontacten tussen de twee landen. Het resultaat van de akkoorden die dat jaar gesloten werden, was voor de USSR, voor België en voor Antwerpen zonder meer positief te noemen.

* Frank Seberechts (°1961) is doctor in de geschiedenis (Universiteit Gent, 2001). Hij was o.m. FWO-onderzoeker (Universiteit Gent, 1997-2001) en was nadien als projectmedewerker verbonden aan het Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-Nationalisme (ADV.N). Sinds september 2004 werkt hij als onderzoeker aan het SOMA over de betrokkenheid van de Belgische overheid bij de jodenvervolgung. Hij publiceerde vooral over de Vlaamse beweging en het Vlaams-nationalisme, over de haven van Antwerpen en over lokale geschiedenis.

61 Pas na de Tweede Wereldoorlog, die de relaties tussen beide landen wijzigde, werd deze kwestie geregeld.

62 S. DULLEN, "Les ambassades soviétiques en Europe dans les années 1930", in *Communisme*, n° 49-50, 1997, p. 26.

Afkortingen :

AA	<i>Auswärtiges Amt, Berlijn (D)</i>
AMVC	Archief en Museum van het Vlaams Cultuurleven, Antwerpen (B)
ARA	Algemeen Rijksarchief, Brussel (B)
ARA-NL	Algemeen Rijksarchief, 's Gravenhage (NL)
FO	<i>Foreign Office</i>
MBZ	Ministerie van Buitenlandse Zaken, Brussel (B)
NACP	<i>National Archives at College Park, College Park (MD, USA)</i>
PRO	<i>Public Record Office, Kew (GB)</i>
RG	<i>Record Group</i>